

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

На својој VI редовној седници, одржаној 23. јуна 2022. године, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду изабрало нас је за чланове Комисије за оцену докторске дисертације коју је поднела мр Маријана Марковић. Пошто смо се упознали са садржином тог рукописа, част нам је да поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Колегиница Маријана Марковић, рођена у Београду 27. септембра 1988. године, окончала је основне студије на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду 2013. године, као одличан студент (просечна оцена 9,04, дипломски испит 10). Мастер студије завршила је 2014. године (просечна оцена 10), одбранивши мастер рад с темом *Стара Богородичина црква у Подмаинама*. У вишегодишњи пројекат *Српска средњовековна уметност и њен европски контекст* (ев. бр. 177036), који је оствариван при Институту за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду, била је укључена као истраживач-приправник од 1. јуна 2015. године. Сарађивала је 2021. и 2022. године и у остваривању пројекта *Човек и друштво у време кризе*, при Филозофском факултету Универзитета у Београду. У звање истраживача-сарадника изабрана је 2018. године. Учествовала је 2017. на међународном научном скупу *Ниш и Византија XVI – Римски венац православног краљевства – 800 година од крунисања Стефана Првовенчаног* и на *Седмој националној конференцији византолога*, одржаној у

Београду 2021. године. До сада је објавила једну књигу споменичке грађе (Црква Светог Ђорђа у Речанима: цртежи и фотографски снимци архитектуре и живописа, Београд 2018, са Б. Стевановић) и четири оригинална научна рада. Реч је о следећим чланцима: *Тематски програм живописа у старој Богородичиној цркви у Подмаинама*, Саопштења 47 (2015) 203–216; *Представа Сабор арханђела у цркви Светог Ђорђа у Ајдановцу*, Ниш и Византија 16 (2018) 357–366; *Сликани програм у куполи цркве Светог Ђорђа у Добриловини*, Зограф 42 (2018) 209–229 (са Б. Стевановић) и *Архитектура цркве Светог Ђорђа у манастиру Ајдановац и њене позније измене*, in: *Креативност у временима криза: уметност средњег века и модерног доба на централном Балкану*, ed. М. Марковић, Београд 2021, 83–94. Осим тога, колегиница Марковић је аутор и двадесетак каталожних јединица у лексиконима и каталозима које је издала САНУ: Српско уметничко наслеђе на Косову и Метохији. Идентитет, значај, угроженост, ed. М. Марковић, Д. Војводић, Београд 2017; Духовно и културно наслеђе манастира Студенице. Древност, постојаност, савременост, ed. М. Марковић, Београд 2019; Речник појмова ликовних уметности и архитектуре (Е–Л) II, ed. М. Лојаница, Београд 2020. Објавила је и две лексикографске јединице у руској Православној енциклопедији: *Погановский монастырь*, in: *Православная энциклопедия* 57, ed. Патриарх Московский и всея Руси Кирилл, Москва 2020, 10–12 и *Монастырь Сопочани*, in: *Православная энциклопедия* 61, ed. Патриарх Московский и всея Руси Кирилл, Москва 2021).

Докторска дисертација колегинице Марковић носи наслов *ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА У АЈДАНОВЦУ И СРПСКА УМЕТНОСТ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XV ВЕКА* и написана је на 291 страни рачунарски сложеног текста с пратећим научним апаратом, скраћеницама коришћене литературе, списком илустрација и илустрацијама на посебно приложеном диску.

2. Предмет и циљ дисертације

Дисертација мср Маријане Марковић има за предмет истраживања досада најслабије истражен период српског средњовековног ликовног

стваралаштва. Уметност настајала на подручју српских земаља у политички нестабилним временима друге половине XV века, обележеним снажним турским притисцима и освајањима, није систематски и свеобухватно проучена нити на одговарајући начин заступљена у историографији. То нарочито важи за споменике подизане или обновљене на подручјима која су након 1459. године већ биле запоселе Османлије. Црква Светог Ђорђа у Ајдановцу, саграђен и осликана пред крај XV столећа један је од кључних а необјављених и непроучених споменика из поменутог периода. Разумљиво је због тога да је проучавање историје њеног оснивања, њене архитектуре и живописа само по себи веома значајно. Истовремено, јасно је да се истраживање поменутог споменика морало сучелити с низом нерешених проблема који се тичу српске уметности епохе којој он припада. До тог сучељавања неизбежно је дошло услед потребе да се препознају путеви и механизми уобличавања проучаваног споменика у одређеној средини и одређеном времену и тежње да се тачно одреди његово место у развојним токовима стваралаштва које га је изнедрило. Са друге стране, сазнања која доноси темељно проучавање сваког значајнијег појединачног споменика повратно утиче на промену укупне слике о уметности времена његовог настанка и често помаже разрешавању раније отворених или погрешно разрешених питања. Изабравши за предмет дисертације упоредно истраживање цркве Светог Ђорђа у Ајдановцу и уметности епохе у којој је она настала – што је с обзиром на стање проучености било методолошки сасвим оправдано – колегиница Марковић је одредила свом докторском раду научно веома оправдане циљеве. Реч је о истовременом досезању до свеобухватне слике развоја српске уметности у првим деценијама након пада Смедерева 1459. године и до научно поуздано утемељених сазнања о једном од кључних споменика тог периода.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Основне хипотезе Маријане Марковић постављене на почецима истраживачког рада у оквиру докторске тезе показале су се као оправдане и веома подстицајне за проучавање теме. Кандидаткиња је сматрала да њено

истраживање може pokazati da Храм Светог Ђорђа у Ајдановцу представља значајан уметнички споменик из времена након пада Српске деспотовине, да са осталим српским споменицима из друге половине XV века може послужити као вредан културно-историјски извор, те да је ликовно стваралаштво тог доба назаобилазно при проучавању наше нешто млађе уметности, оне из XVI и XVII века. Колегиница Марковић основано претпоставила да су задужбинари који су се старали о подизању, живописању и обнављању цркава у тешким временима османске власти имали пресудну улогу у очувању националног и верског идентитета код Срба у доба када нису постојали институционални оквири националне државе и цркве. Једна од хипотеза коју је кандидаткиња изнела, а чија је вредност током истраживања потврђена, односи се на грчко етничко порекло живописаца ајдановачког храма.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Маријана Марковић определила се да свом докторском раду подари логичну и научно оправдану структуру. Дисертација је подељена у више поглавља с одговарајућим насловима.

У *Уводу*, то јест првом, сасвим кратком поглављу, назначени су научни мотиви кандидаткиње да се прихвати истраживања одабране теме докторске дисертације, дефинисани су хронолошки и територијални оквири обухваћени тим истраживањем и одређени његови циљеви.

Друго поглавље, насловљено као *Историографски преглед проучавања цркве Светог Ђорђа у Ајдановцу и српске уметности друге половине XV века*, посвећено је сагледавању историјата проучавања и степена проучености ајдановачке цркве и српске уметности епохе којој она припада. Представљање радова о цркви Светог Ђорђа у Ајдановцу издвојено је у односу на преглед литературе што се односи на временски блиске споменике монументалне уметности, чиме је омогућено стварање јасније слика о историји и значају истраживања у оба правца. Критичка анализа свих досадашњих резултата објављених у монографијама, зборницима и периодичним публикацијама пружио је темељан увид у доприносе и недостатке досадашњих проучавања.

На тај начин утврђени су основа и смернице даљих истраживања у складу са захтевима савремене науке.

У трећем поглављу, које носи наслов *Храм Светог Ђорђа у Ајдановцу*, а издељено је на више потпоглавља, представљени су и проучени историја, архитектура и зидно сликарство ајдановачке цркве. Прво потпоглавље посвећено је сагледавању веома магловите историје настанка и потоњег трајања храма. У наредна два потпоглавља проучене су одлике архитектуре и живописа разматраног споменика. У делу посвећеном живопису цркве приступљено је темељном ишчитавању његовог иконографског садржаја, односно идентификовању сцена и појединачних фигура насликаних у олтарском простору, наосу, припрати, као и у оквиру отвореног трема испред припрате. Поред тога, значајан истраживачки напор био је уложен у ишчитавање натписа који прате представе, као и на сагледавање ликовне особености сликарства. У целини, један науци недовољно познат споменик представљен је у сасвим новом светлу, са свим богатством података које је сачувао о себи, својим творцима, епохи и средини у којој је настао.

Четврто поглавље – *Културноисторијске прилике и уметнички токови у српским земљама у првом периоду османске власти* – посвећено је разматрању ширих друштвено-историјских оквира развоја српске културе и кључних особености уметности друге половине XV столећа. Ради прегледности то поглавље је издељено на три потпоглавља. Пажња је најпре усмерена ка сагледавању културних прилика током назначеног периода, посебно оних на подручјима старих српских земаља на којима је највећи број споменика био обновљен и осликан. С тим у вези, учињен је и осврт на нову административну поделу и ограничења која су била наметнута српском становништву шеријатским правом, а затим и економским потешкоћама које су из тога проистицале. Скренута је пажња и на чињеницу да нису сви делови старих српских земаља били освојени 1459. године и да је стога уметничка делатност у великој мери зависила од локалних прилика. Највећи део четвртог поглавља посвећен је пак разматрању развојних токова српске уметности тог времена, то јест изградњи нових споменика, обнављању некадашњих храмова и њиховом

живописању, иконопису и украсу рукописних књига као и њиховом упоређивању са савременим споменицима настајалим ван тадашњег српског етничког подручја.

У завршном поглављу дисертације, под насловом *Црква Светог Ђорђа у Ајдановцу у развојним токовима савремене српске уметности*, сабрани су резултати до којих се дошло захваљујући разматрањима у претходним поглављима. Они су искоришћени као поуздана основа за утврђивање кључних својстава и заједничких карактеристика развојних токови српске уметности друге половине XV столећа и места цркве Светог Ђорђа у Ајдановцу у њима.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Добро упућена у сву релевантну литературу и проблематику везану за цркву светог Ђорђа у Ајдановцу и савремену српску уметност, колегиница Маријана Марковић је написала своју докторску дисертацију доследно следећи пажљиво одабрану научну методологију. Резултате истраживања саопштила је у раду ваљано разрађене структуре, с одговарајућим тематским целинама. Свеобухватним и иновативним представљањем споменикака у жижи свог интересовања и прилежним систематизовањем обимне ликовне грађе која се тиче епохе у којој је настао, колегиница Марковић је створила поуздану основу за темељније проучавање једног готово непознате споменичке целине. Ту основу она је, уз критичко разматрање широког круга питања, умешно искористила у својој дисертацији. Њени крајњи, научно вредни резултати, у знатној мери продубљују пре свега наше познавање цркве светог Ђорђа у Ајдановцу, одређујући јој знатно поузданије но што је то раније било могуће место у развојним токовима српске уметности из првих пола столећа турократије. Надаље, резултати докторског рада колегинице Марковић омогућују јасније сагледавање и саме те истраживачки прилично запостављене епохе наше старе уметности. Управо због тога, дисертација Маријане Марковић нема значај само за проучавање једног уметничког остварења и њему савремених споменика већ пружа допринос јаснијем сагледавању развоја српске средњовековне уметности у целини.

6. Закључак

Докторска дисертација *ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА У АЈДАНОВЦУ И СРПСКА УМЕТНОСТ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XV ВЕКА* мср Маријане Марковић написана је сасвим у складу с одобреном пријавом и несумњиво представља самостално и оригинално научно дело. Због свега наведеног задовољство нам је да Наставно-научном већу Филозофског факултета препоручимо да прихвати докторску дисертацију Маријане Марковић и кандидаткињи одобри усмену одбрану.

У Београду, 16. октобра 2022.

др Драган Војводић, редовни професор

др Миодраг Марковић, редовни професор

др Зоран Ракић, ванредни професор

др Татјана Стародубцев, редовни професор
Академија уметности у Новом Саду